

ผลที่ 'คาดไม่ถึง' เกิดขึ้นเสมอ

บ่อยครั้งมากที่เราพบว่า การกระทำด้วยความตั้งใจกลับก่อให้เกิดผลที่คาดไม่ถึงตามมา มีเรื่องเล่า

มากมายที่สนับสนุนข้อสังเกตนี้ จนเตือนใจให้เราต้องระมัดระวังอย่างมาก เพราะสิ่งที่ไม่คาดคิดนั้นเกิดขึ้นอย่างอยู่นอกการควบคุม ซึ่งถือได้ว่า **เป็นความเสี่ยง**

Unintended Consequences (UC-ผลที่เกิดขึ้นอย่างมิได้ตั้งใจ) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างมิได้ตั้งใจ และมองไม่เห็นแต่แรก มันเกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ อย่างไม่ควรปล่อยให้ไปเป็นไปตามยถากรรม

ไอเดียเรื่อง UC มีมายาวนานในความคิดของนักปรัชญะวันตก เช่น **John Locke, Adam Smith** ฯลฯ ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 17 ต่อมาได้รับความสนใจอีกครั้งเมื่อนักสังคมวิทยาพยายามวิเคราะห์อย่างเป็นระบบของ UC ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสังคมในเวลาต่อมา มีการยก UC ขึ้นเป็น **Law of Unintended Consequences** เพื่อเตือนให้ระวังการไปแทรกแซงในระบบใดที่มีความซับซ้อนเพราะมีทางโน้มน้าวที่จะก่อให้เกิดผลที่คาดไม่ถึงทั้งบวกและลบสูง มันเป็นคำเตือนให้มนุษย์ลดความอวดดีลงในการเชื่อว่าสามารถควบคุมโลกที่อยู่รอบตัวได้อย่างสมบูรณ์

Robert Merton (1960-2003) คือนักสังคมวิทยาชาวอเมริกันผู้นั้นซึ่งมีชื่อเสียงมากและได้รับการเชิดชูให้เป็นบิดาของวิชาสังคมวิทยาสมัยใหม่ เขาได้ศึกษาและเขียนถึงเรื่องนี้ไว้ตั้งแต่ ค.ศ. 1936 โดยสรุปว่า UC แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (1) ประโยชน์ด้านบวกอย่างที่มีได้คาดไว้ (อาจเรียกว่าโชค) (2) ประโยชน์ด้านลบอย่าง

ไม่ตั้งใจควบคู่ไปกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้ (สร้างเขื่อนเก็บน้ำเพื่อเกษตรกรรม แต่ได้ผลเสียมาด้วย คือโรคจากทางน้ำที่มีผลเสียต่อสุขภาพ) และ (3) ประโยชน์ด้านลบล้วนๆ ซึ่งอาจทำให้ปัญหาเดิมเลวร้ายลง หรือเกิดปัญหาใหม่ขึ้น

Merton ระบุว่า มี 5 สาเหตุที่ก่อให้เกิด UC ซึ่งได้แก่ (1) ความไม่รู้อันตนเองไม่รู้ (ignorance) ทำให้เป็นไปไม่ได้ที่จะคาดว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้น (2) ความผิดพลาดในการวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาโดยกระทำตามสิ่งที่เคยได้ผลในอดีต แต่ใช้ไม่ได้กับสถานการณ์ปัจจุบัน (3) การพิจารณาที่มุ่งผลประโยชน์จนบดบังการพิจารณาอย่างครอบคลุม (4) ค่านิยมพื้นฐานเป็นอุปสรรคทำให้ไม่กระทำบางสิ่งถึงแม้จะตระหนักว่าไม่เป็นประโยชน์ในระยะยาวก็ตาม (ไม่กล้าตัดสินใจใหญ่โตจนเพราะเคารพเจ้าแม่ และต่อมาก็เกิดอุบัติเหตุขึ้นบ่อยครั้ง) และ (5) สิ่งที่เราเรียกว่า self-defeating prophecy กล่าวคือ หวาดหวั่นว่าจะเกิดผลเสียขึ้นจนพยายามกระทำก่อนมีปัญห **ดังนั้นจึงไม่คาดคิดถึงเรื่องการไม่เกิดขึ้นของผลเสียนั้น** (ดูตัวอย่างข้างหน้า)

Self-fulfilling prophecy คือคำพยากรณ์ที่ช่วยทำให้เกิดเป็นจริงขึ้นไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ตัวอย่างเช่น เศรษฐกิจโดยแท้จริงนั้นไม่อยู่ในสภาวะการณ์ที่ดีนัก แต่ถ้ามีคนเชื่อ คำพยากรณ์ว่าปีหน้าจะดีกว่าปัจจุบัน คำทำนายก็เป็นจริงขึ้นมาได้ อาจเนื่องจากมีคนเชื่อและลงทุนกันมากจนเศรษฐกิจดีขึ้นมาจริงๆ หรือเด็กคนหนึ่งเกิดมา และมีแต่คนบอกว่าจะเป็นคนมีบุญเด็กก็จะทำตัวเป็นคนดีและเป็นคนมีบุญจริงในที่สุด

ส่วน self-defeating prophecy นั้นตรงกันข้าม มันเป็นคำพยากรณ์ที่ทำให้คำทำนายนั้นไม่เกิดเป็นจริงขึ้น เช่น กรณีของปัญหาปี 2000 ผู้คนหวาดหวั่นกันทั่วโลก

ว่าจะเกิดปัญหาการล้มเหลวของเทคโนโลยี เพราะนาฬิกาอ่านเวลาผิด ดังนั้นผู้คนจึงร่วมกันแก้ไขจนค่าทำนายไม่เป็นจริง หรือกรณีที่มีคนทำนายว่าจะตายก่อนอายุ 25 ปี เพราะอุบัติเหตุรถยนต์ **ดังนั้นจึงระมัดระวังเป็นพิเศษเกี่ยวกับการขับรถ จนค่าทำนายนั้นไม่เกิดขึ้นจริง**

ตัวอย่างของ UC มีมากมายในโลก ผู้เขียนขอนำมาใช้เป็นเครื่องเตือนใจในการใช้นโยบายต่างๆ ทั้งในระดับรัฐองค์กรเอกชน และบุคคล โดยขอแยกเป็นด้านดี ด้านดีปนไม่ดี และไม่ดีล้วนๆ

ด้านดี ยทั้งหมดมีผลข้างเคียง เกิด UC อยู่บ่อยๆ ในด้านลบ ในด้านดีก็ได้แก่ แอสไพริน (เริ่มใช้ตั้งแต่ ค.ศ. 1899) ซึ่งเป็นยาลดความเจ็บปวดขานานสำคัญ UC ที่พบก็คือ ทำให้เลือดไหลลื่นได้คล่องตัวและแข็งตัวช้า ช่วยป้องกัน heart attack และลดความรุนแรงจาก strokes นอกจากนี้ Viagra ในตอนแรกนั้นพัฒนาขึ้นมาเพื่อลดความดันโลหิต แต่ปรากฏว่าในปัจจุบันเอาไปใช้ประโยชน์ช่วยการไหลของเลือดไปยังองคชาต

ด้านดีปนไม่ดี (1) เข็มขัดนิรภัยทำให้ผู้คนเกิดความอึดใจในการขับรถ จนทำให้เกิดอุบัติเหตุเพิ่มขึ้น แต่งานศึกษาพบว่าช่วยชีวิตคนได้อย่างมาก เมื่อหักลบกันแล้วปรากฏว่าได้ผลดีมากกว่าผลเสีย เราจึงใช้เข็มขัดนิรภัยกันในทุกวันนี้

(2) มีการนำกระต่ายเข้าไปเลี้ยงในออสเตรเลีย โดยผู้บุกเบิกโดยเริ่มใน ค.ศ. 1827 เพื่อเป็นอาหาร แต่มันแพร่พันธุ์รวดเร็ว นับเป็นล้านตัว กินพืชผลในแต่ละปีมหาศาล อีกทั้งยังทำลายร่องน้ำและสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย

(3) ในยุคสมัยอาณานิคม รัฐบาลอังกฤษกังวลที่มีฝูงจิ้งจอกเฟ่นฟานเป็นจำนวนมากในกรุงเดลี จึงให้รางวัลด้วยการเอาหัวงู (หมายถึงงูไม่ใช้คน) มาขึ้นเงิน ในตอนแรก

นโยบายนี้ประสบความสำเร็จ สูงอาจ
หายไปมาก ต่อมาพบว่ามีคนหัวดีเพาะพันธุ์
สูงอาจเพื่อมารับรางวัล ดังนั้นจึงประกาศเลิก
สูงอาจที่เลี้ยงไว้จึงไร้ค่าทันที ผู้เลี้ยงจึง
พร้อมใจกันปล่อยลงสู่สุดท้ายปรากฏว่า
สถานการณ์เลวร้ายกว่าเก่า แถมเสียเงิน
ค่ารางวัลไปไม่น้อย

(4) ศูนย์รับเลี้ยงเด็กเล็กในอิสราเอล
ประสบปัญหาพ่อแม่มารับลูกเกินเวลา
กันมาก เพื่อแก้ไขปัญหานี้ให้พ่อแม่มารับลูก
ตรงเวลา ศูนย์จึงเรียกเก็บเงินค่าดูแลลูก
เกินเวลาในจำนวนที่สูงพอควร ผลปรากฏว่า
พ่อแม่ที่มารับลูกเกินเวลามีจำนวนมากขึ้น
เพราะต่อไปไม่รู้สึกละอาย เนื่องจากได้
จ่ายเงินให้แล้ว ศูนย์จึงเลิกเก็บเงินค่า
มารับเกินเวลา แต่สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ พ่อแม่
จำนวนมากก็ยังคงมารับลูกสายเช่นเดิม
เนื่องจากความรู้สึกละอายใจที่เป็นพ่อแม่
มารับลูกสายลดลงไปมากเพราะคนอื่นๆ
ก็มารับสายเช่นกัน

ด้านไม่ดีล้วนๆ (1) ในปี 1919
เมื่อเยอรมนีแพ้สงคราม ก็ถูกลงโทษ
อย่างหนัก ต้องจ่ายเงินมหาศาลชดใช้ผู้ชนะ
ต้องเสียดินแดนสำคัญ กองทัพถูกบังคับ
ให้มีจำนวนไม่เกิน 100,000 คน ฯลฯ
คนเยอรมันไม่มีทางเลือกแต่มีความไม่พอใจ
ในสิ่งที่ถือว่ายุติธรรมอย่างยิ่ง และนี่คือ
การปูทางไปสู่ชัยชนะเป็นผู้นำของฮิตเลอร์
ในปี 1933 ชัดขึ้นไม่ยอมปฏิบัติตาม
สนธิสัญญา Versailles และที่เหลือก็คือ
เรื่องราวของความหายนะจากสงครามโลก
ครั้งที่สองซึ่งมีผู้คนเสียชีวิตรวมกันกว่า
60 ล้านคน

**ผลที่เกิดขึ้นอย่างมิได้ตั้งใจ ทั้งดี
และไม่ดีมักเกิดขึ้นเสมอในทุกการ
แทรกแซง ข้อผิดพลาดที่ยิ่งใหญ่ข้อหนึ่ง
ในการดำเนินนโยบายก็คือ การพิจารณา
ตัดสินเลือกโครงการโดยดูที่ความตั้งใจดี
มากกว่าผลที่เกิดขึ้น**